

Psychologie výchovy a vzdělávání

Sociální prostředí školní třídy a školy

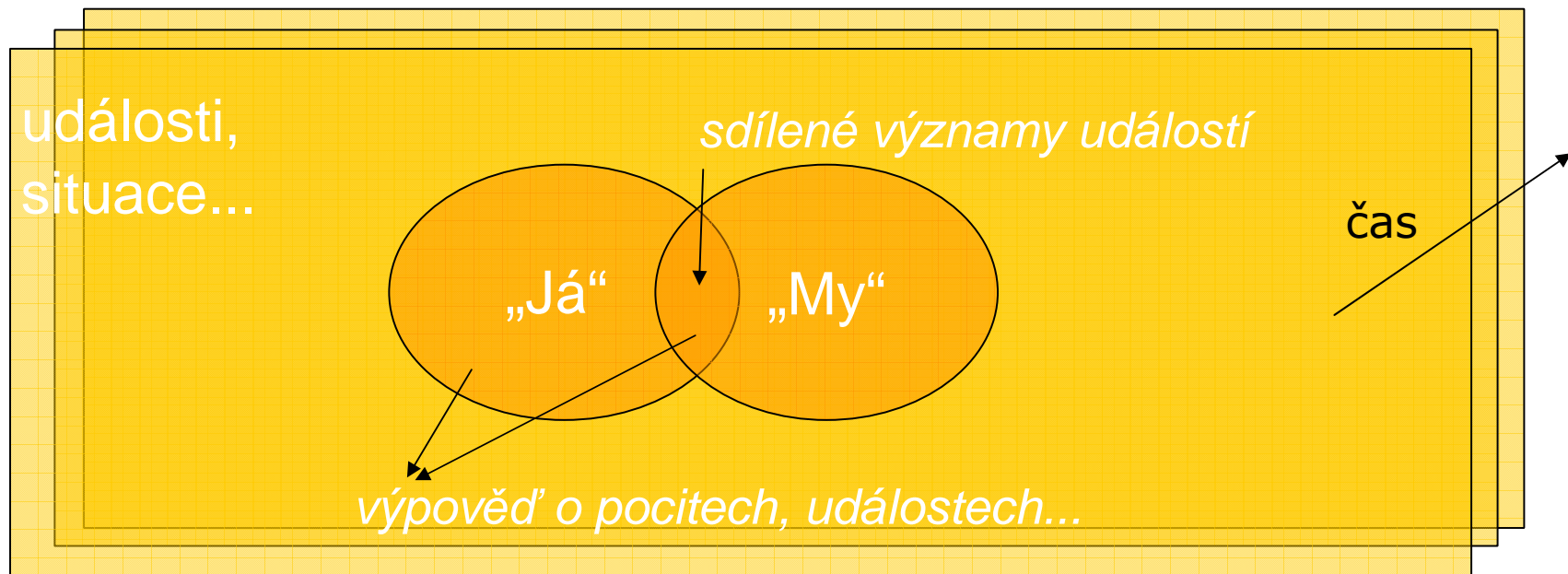
Myšlenkový experiment

- **Představte si restauraci**, do které obvykle chodíte
- Co se o ní vůbec **dá říct**?
- Co se vám v ní **líbí a nelíbí**?
- Co z toho je **pro vás osobně důležité**?
- Co z toho je – **podle vás – důležité pro ostatní**, kteří tam chodí s vámi?
- Pořád je to ta stejná a pro vás osobně příjemná restaurace?

Jak to tedy je?

- Konkrétní člověk v sociálním prostředí
  - (*mikro – mezo – makro*)
- Jeho vnímání tohoto prostředí
  - (*Lewin, Bronfenbrenner atd.*)
- Jeho interpretace a komunikace sociální reality (...)
- Otázka změny v čase (*individuálním i skupinovém*)

Teoretická východiska

- **učení a chování žáků není pouze individuální záležitostí**
- **je ovlivňováno mikrosociálním prostředím, v němž se žáci pohybují**
(*prostředí konkrétní školy, konkrétního učitelského sboru, konkrétní školní třídy a konkrétní skupině vrstevníků s níž se žák či žákyně kamarádí, na jejíž mínění dá atp.*)

Proč se zajímat o sociální prostředí?

□ škola jako prostředí (mj.)

- vývojově psychologický pohled
- sociální učení (...)

□ prožívání tohoto prostředí žákem (mj.)

- vliv na výkon
- vliv na další vzdělávací dráhu (...)

Klima školy vs. kultura školy

- **„Výzkum klimatu školy je prostě levobočkem výzkumu klimatu organizace a výzkumu efektivity vzdělávání.“** (Andersonová, 1982: 368).
  - škola jako součást vzdělávacího systému je především formální organizací;
  - vnímání ředitele a jeho stylu vedení jako jedné klíčových proměnných sociálního klimatu;
  - akcent na výkon žáka či studenta, či výkon žáka a jeho ovlivnění efektivitou učitelovy práce
  - pozitivní klima školy bylo nakonec potvrzeno jako jedna z charakteristik „efektivních škol“
- **Kultura** – etnografický přístup, idiografický přístup
  - např. Pražská skupina školní etnografie
    - http://userweb.pedf.cuni.cz/~www_kpsp/etnografie/frame.htm
  - POL, Milan - HLOUŠKOVÁ, Lenka - NOVOTNÝ, Petr - ZOUNEK, Jiří. **Kultura školy**. Příspěvek k výzkumu a rozvoji. Vyd. 1. Brno : Masarykova univerzita, 2005. 217 s. ISBN 80-210-3746-6.
    - ...a řada dalších dílčích studií z ÚPV FF MU

Sociální klima v souvislostech

- Historicky je dáváno souvislosti mj. s:
  - efektivitou a kvalitou výuky,
  - školní úspěšností žáků,
  - akademickými aspiracemi žáků,
  - problémovým chováním...

Praktické využití poznatků (rámec)

- úspěšná práce v prostředí konkrétní školy, předpokládá nejméně tři relativně samostatné činnosti:
  - získat dostatečné **teoretické znalosti o sociálně-psychologických jevech**, které se ve školství vyskytují
  - **umět diagnostikovat** klima školní třídy, klima školy, příp. klima učitelského sboru
  - umět (na základě zjištěných skutečností) **navrhnout a provést vhodnou intervenci**, která by pomohla jak žákům, tak učitelům.

Sociální klima

- **Sociální klima** –metafora, která se pokouší postihnout individuálně-emotivní i sociální rozměr institucionálního vzdělávání
(kurikulum i skryté kurikulum)
- Poprvé použito J. Withallem (1949) ve studii *The development of a technique for the measurement of social-emotional climate in classroom (Journal of Experimental Education, 17, s. 347-361)*
  - Proč nejsou srovnatelné třídy stejně školsky úspěšné?
  - *Dívčí SŠ, New York*
- Velký nástup v 60. a 70. letech; zájem trvá do současnosti; složka evaluace i autoevaluace školy (srv. sondy OECD)

Terminologické otázky

---

experti užívají při popisu a rozboru sociálně-psychologických jevů ve škole různé termíny:

- ▣ **prostředí, klima, atmosféra, charakter, étos** (*celé školy, učitelského sboru, jedné třídy, výuky v dané třídě, komunikace v dané třídě*).
- ▣ připojují i různé přívlastky (*edukační, učební, výukový, sociální, psychosociální, sociálně-psychologický, sociálně-emocionální atd.*)
- ▣ v literatuře dnes existují v dané oblasti desítky termínů (více než 60)

Vývoj do současnosti

- rozlišuje sociálně-psychologické jevy ve škole podle rozsahu, **měnlivosti, délky trvání, obecnosti**. (Mareš, Lašek, 1990/91, Mareš, Křivohlavý, 1995):
- **prostředí** je nejobecnější termín, *netýká se jenom aspektů sociálně-psychologických.*
- termín **atmosféra** má poměrně úzký rozsah. *Vyjadřuje proměnlivost a krátké trvání.*
- Termín **sociální klima** označuje jevy dlouhodobé. *Jsou typické pro danou třídu a daného učitele (školu, zaměstnance, žáky) po několik měsíců či let.*

Teoretické otázky

- Klima ve třídě nelze pochopit izolovaně od environmentálních, sociálně-psychologických, sociologických a kulturních souvislostí.
- Příklady různých taxonomií, které se snažily uspořádat do určitých hierarchických souvislostí:

Př. 1 - Rozlišuje čtyři hierarchické úrovně

dle Tagiuri (1968) a Anderson (1982)

---

1. ekologie

- charakteristika budovy, v níž se výuka odehrává

2. prostředí (milieu)

- charakteristiky učitelů (délka praxe, platové zařazení, ap.)
- žáků (věk, pohlaví, sociální status, ap.)

3. sociální systém (skupinové charakteristiky)

- vztahy mezi klíčovými účastníky
- sociální komunikace
- podíl na rozhodování
- příležitost k účasti na sociálním dění ve skupině

4. kultura

- hodnoty a hodnotové systémy, jež účastníci považují za významné
- učitelova zaangażovanost na rozvoji žáků
- důraz na kooperaci
- důraz na činnosti související se školou
- očekávání účastníků
- jasnost a konzistentnost cílů

Př. 2 – Sedm úrovní dle Knowles (1985)

---

1. podmínky klimatu

a) fyzikální prostředí

- *architektonické koncipování učebny a způsob jejího vybavení*

b) psychologické prostředí

- *vzájemné respektování účastníků*
- *spolupráce účastníků*
- *možnost vzájemného spolehnutí*
- *vzájemná podpora, pomoc*
- *otevřenost a autentičnost jednání*
- *potěšení a radost ze společenství*
- *humánnost, lidskost v jednání*

2. zaangažovanost žáků na společné tvorbě plánů

3. zaangažování žáků na diagnostice vlastních potřeb

4. zaangažování žáků na definování cílů učení

5. zaangažování žáků na návrhu postupů při učení

6. pomoc žákům uskutečňovat navržený postup učení

7. zaangažovanost žáků na hodnocení průběhu a výsledků vlastního učení

Teoretické úrovně uvažování o klimatu – *Proč mě vlastně zajímá?*

- Celkem nejméně pět teoretických úrovní – možných perspektiv reflexe klimatu:
  - První je **úroveň ekologická** a lidé jsou v ní přítomni spíše zprostředkovaně (*prostředí školní budovy, učebny, laboratoře, studovny atd., tedy prostor, v nichž žáci a učitelé žijí část svého života, vyučují a učí se*).
  - Druhá je **úroveň jedinců** (*jednotlivých učitelů, jednotlivých žáků atp.*).
  - Třetí je **úroveň malých sociálních skupin** (*školní třídy ap.*).
  - Čtvrtá je **úroveň větších sociálních skupin** (*klima školy*).
  - Pátá je **úroveň velkých sociálních skupin**, např. úroveň školství dané země, zvláštností její kultury.

Sociální klima

□ Klima školní třídy

- Konkrétnější (i z pohledu dotazovaných), v praxi častěji používané, řada metod...

□ Klima školy

- Obecnější, nutnost reflexe ze strany aktérů, v současnosti spíše výzkumně, i když je prodávána celá řada „jakometod“ (např. „Barvy života“)
  - <http://www.ceskaskola.cz/poradna/SubChild.asp?Qst=46170&Main=78>
- S dr. Ježkem se domníváme, že lepší než „jednorázové šetření“ je přístup blížíící se „action research“ – průběžné sledování dílčích jevů, jejich cílené ovlivnění a přenesení zájmu na další „problémovou“ oblast
- Koncept školy jako učící se organizace (Senge; Krus, Louis a Bryk)
- ...

Typologie přístupů ke klimatu

- podle stupně školy
- podle typu školy
- podle koncepce výuky
- podle zvláštností žáků
- podle zvláštností učitelů
- podle zvláštností vyučovacích předmětů
- podle zvláštností prostředí, v němž se výuka odehrává
- podle zvláštností komunikace, která zprostředkovává sociální kontakt

Současné přístupy ke zkoumání klimatu třídy (1. část)

- ❑ **Sociometrický přístup.** Objektem studia je školní třída jako sociální skupina, nikoli učitel.
- ❑ **Organizačně-sociologický přístup.** Objektem studia je školní třída jako organizační jednotka a učitel jako řídicí pracovník.
- ❑ **Interakční přístup.** Objektem studia je školní třída a učitel. Zajímáme se o interakce mezi učitelem a žáky v průběhu vyučovací hodiny.
- ❑ **Pedagogicko-psychologický přístup.** Objektem studia je školní třída a učitel. Zajímá nás spolupráce ve třídě, kooperativní učení v malých skupinách.

Současné přístupy ke zkoumání klimatu třídy (2. část)

- **Školně-etnografický přístup.** Objektem studia je školní třída, učitelé a celý přirozený život školy.
- **Vývojově psychologický přístup.** Objektem studia je žák jako osobnost a školní třída jako sociální prostředí, v němž se má osobnost rozvíjet.
- **Sociálně-psychologický a environmentalistický přístup.** Objektem studia je školní třída chápaná jako prostředí pro učení, žáci dané třídy a vyučující, kteří v této třídě působí. (aktuální podoba klimatu, preferovaná podoba klimatu).

Metody zkoumání klimatu

□ **metody**

- postoje k různým aspektům školního prostředí (autoři mluví o percepcích)
- současné přístupy k postojům akcentují zejména prvek hodnocení

□ Pozorování

□ Rozhovory (individuální, focus groups)

□ Sociometrie

□ Nominační techniky

□ Posuzovací škály

□ Dotazníky

Metody

- Určené:
  - žákům, učitelům, vedení školy, rodičům..

- Formy
  - Aktuální – „jak je to teď“
  - Preferované – „jak by se mi to líbilo“

- Problémy
  - Nejsme zvyklí o prostředí uvažovat, Kůkdyž je v pořádku“;
  - nutné cílené vedení k reflexi

Dotazníky (třída) – příklad (CES)

Škály: učitelova pomoc, orientace žáků, vztahy mezi žáky, zájem o výuku, klid a pořádek, jasnost pravidel

Dotazník CES - forma A

(Classroom Environment Scale)

© Autoři: E.J. Trickett (Yale University), R.H. Moos (Stanford University) 1973, B.J. Fraser (Western Australian Institute of Technology) 1982

© Překlad a úprava: J. Lašek (Pedagogická fakulta VŠP v HradciKrálové), J. Mareš (Lékařská fakulta UK v Hradci Králové) 1988

Jméno žáka/žákyně:

Škola:

Třída:

Obec:

Učitel/učitelka:

Dnešní datum:

Nevyplňujte, dokud nedostanete pokyn!

1. Žáci z naší třídy vkládají do školní práce poměrně dost úsilí, energie.	Ano - Ne	
2. Žáci se v naší třídě navzájem dobře znají, vědí o sobě dost věcí.	Ano - Ne	
3. Tento učitel (tato učitelka) s námi málokdy diskutuje o věcech, v nichž bychom potřebovali poradit, pomoci.	Ano - Ne	I
4. V naší třídě věnují žáci více času debatování o mimoškolních věcech, než debatám o učivu a učení.	Ano - Ne	I

Dotazníky (třída) – příklad (ICEQ)

Škály: Personalizace, Participace, Nezávislost, Bádání, Diferenciace

Dotazník ICEQ

(Individualized Classroom Environment Questionnaire)

©Autoři : A. J. Rentoul, B.J. Fraser 1979

©Překlad a modifikace : Jiří Mareš a Jan Mareš 1995

třída: _____

identifikace: _____

chlapec - dívka

Návod k odpovídání:

Odpovídá se číselně, přidělováním bodů. *Nejde* tedy o známkování jako ve škole!

možné odpovědi

často	občas	těžko říci	málokdy	vůbec ne
5	4	3	2	1

1. Učitel se věnuje všem žákům, mluví se všemi z naší třídy.	1	2	3	4	5
2. Když se při hodině o něčem debatuje, žáci se nebojí říci svůj vlastní názor.	1	2	3	4	5
3. Je to učitel, kdo rozhoduje o tom, kde bude který žák sedět.	1	2	3	4	5
4. Když žáci naší třídy narazí na určitý problém, raději si přečtou řešení v učebnici, než aby hledali řešení sami, udělali si nějaký pokus.	1	2	3	4	5
5. Žáci rozdílné výkonnosti dostávají u nás rozdílně obtížné úkoly.	1	2	3	4	5

Literatura

- Čáp, J., Mareš, J. *Psychologie pro učitele*. Praha, Portál, 2001.
- POL, M. a kol. *Kultura školy*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně, 2005.
- <http://klima.pedagogika.cz/>
- http://userweb.pedf.cuni.cz/~www_kpsp/etnografie/frame.htm